

Synkritická metoda a pravda u J. A. Komenského

Autor: Jaroslava Očenášová

Abstract

Syncretic method and truth according to J. A. Comenius. – The present study deals with Jan Amos Comenius' syncretic method in relation to the true knowledge of reality. It examines how syncretism is related to the so-called natural method and how it can be used to arrive at truth.

Keywords: syncretic method, truth, J. A. Comenius

Klíčová slova: synkritická metoda, pravda, J. A. Komenský

Úvod

Tato práce se věnuje synkritické metodě Jana Amose Komenského ve vztahu k jeho pojetí čerpání životní moudrosti z dokonalého zdroje. Řeší, jak lze s její pomocí poznat skutečnou pravdu.

Komenský tuto metodu několikrát ve svých spisech zmiňoval, vysvětloval a také sám používal, jak se můžeme dočíst například ve *Věječce moudrosti* (latinský originál *Ventilabrum sapientiae*) či pod hesly „metoda“ (*methodus*) a „synkritická metoda“ (*syncretica methodus*) ve *Věcném pansofickém slovníku* (*Lexikon reale pansophicum*). Nešlo jen o metodu vyučování, nýbrž i o způsob, který člověka vyvádí z veškerých nesnází. Prostřednictvím synkritické metody poznají lidé harmonii všech věcí, jež je vyvádí z problémů jako příslovečná Ariadnina nit.¹

Synkritickou metodou v díle J. A. Komenského se zabýval již například Jiří Kyrášek. Podle něho tato metoda prostupuje celé Komenského dílo od *Didaktiky*, jde o vyšší nástroj moudrosti, který vychází z myšlenky univerzální harmonie, podle níž mají být ve shodě všechny věci.²

Na souvislost mezi Komenského pedagogikou a pansofií poukazuje příspěvek *Sensus, ratio, fides a synkritická metoda v Komeniologických studiích III* Jana Patočky. Nejde tedy jen o metodu učební, nýbrž na ní spočívá celá Komenského všemoudrost. Úsilím

---

¹ Srov. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Věječka moudrosti*. In *Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek II*. Praha: SPN, 1960, s. 377–410. Originál: COMENIUS, Johann Amos. *Ventilabrum sapientiae*. In *J. Amos Comenii Opera didactica omnia*, s. 1146–1151, dostupné z WWW:

<<https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb10325894?page=1146,1147>> a srov. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Věcný pansofický slovník*. In *Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek IV*. Praha: SPN, 1960, s. 541 a 551.

² Srov. KYRÁŠEK, Jiří. *Synkritická metoda v díle J. A. Komenského*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964.

Komenského bylo přivést lidstvo organizovaně ke konečnému životnímu cíli každého člověka – ke spojení s Bohem, východiskem veškeré moudrosti. Cestou k tomuto cíli je škola, jež potřebuje pansofickou učebnici vytvořenou podle nejspolehlivější metody, která zohledňuje veškeré prameny vědění a lidské schopnosti poznávání.³

O synkrizi píše také Radim Palouš v *Komenského Božím světě*. Podle něho jde o interpretovanou jednotu a harmonii světa, která vždy odkazuje na Boží základ.⁴

Předkládaná studie staví na výše zmiňovaných závěrech uvedených autorů a zkoumá souvislost synkritické a přirozené metody. Dělí se na tři části. Nejdříve se zabývá synkritickou metodou vysvětlenou zejména na základě spisu *Věječka moudrosti* a hesel ve *Věcném pansofickém slovníku*. Druhá část se věnuje pojmu pravdy u Komenského a její souvislosti se synkrizí a nakonec zkoumá spojitost synkritické a přirozené metody.

Práce dochází k závěru, že synkritická metoda je cestou k myšlení a k vnímání, které dosahuje obzoru, v němž se člověk mění na moudrého tvora, je cestou k nitru člověka, k jeho podstatě, k vlastnímu bytí, jež je spojeno se svým původem, věčnou pravdou, ze které může nekonečně čerpat vše, co potřebuje.

1 Co je synkritická metoda

Jan Amos Komenský vysvětluje synkritickou metodu na několika místech ve svém díle. Tato studie staví na výkladu ve spisu *Věječka moudrosti* (*Ventilabrum sapientiae*), kde autor přezkoumává své dosavadní pedagogické spisy, které sestavuje a upravuje do svazků didaktického díla *Opera didactica omnia*. Komenský chce, aby po něm zůstala jen dobrá práce bez zavádějících omylů, proto své spisy ještě jednou kriticky zkoumá. Do názvu zvolil slovo „věječka“ (*ventilabrum*), což označuje nástroj rolníků, který používali k oddělování plev od zrna. A takové třídění, nebo lépe řečeno čištění, zamýšlí i on se svým dílem. Komenský přirovnává lidské schopnosti k živému poli, které se osévá semeny nauk, a to jednak od Boha, a jednak od lidí. Výhonky těchto semen jsou lidské myšlenky a plody představují lidské znalosti.

Tyto znalosti (plody) se sklízí pomocí rozumu (srpem rozumu), ukládají do sýpek paměti, mlátičkou soudnosti se vymlacují a províváním (věječkou) očišťují, aby se oddělily domněnky od pravdy (plevy od zrna). Takové živé pole, které v sobě nosí všichni lidé, se musí dobře obdělávat, aby „ve vědění a dovednostech zůstávala čiročirá pravda“.⁵ Komenský se zde nejen vrací ke svým spisům, nýbrž objasňuje, jak je důležité zkoumat a přehlízet své dílo, nebát se poznávat vlastní omyly a nedostatky. Dává také rady, jak nejlépe dosáhnout čisté pravdy.⁶

Jako první ve *Věječce moudrosti* podrobil této zkoušce svou *Velkou didaktiku*: „...initio à primis facta, Didactica Magna.“⁷ Obhajuje první kapitoly. Psal didaktiku života

³ Srov. PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie III*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 301–310.

⁴ Srov. PALOUŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. Praha: SPN, 1992, s. 44.

⁵ Originál: „donec scientiis & artibus puraputa remaneat veritas.“ COMENIUS, Johann Amos. *Ventilabrum sapientiae*. In *J. Amos Comenii Opera didactica omnia*, s. 1147.

⁶ Srov. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Věječka moudrosti*, s. 377–383.

⁷ COMENIUS, Johann Amos. *Ventilabrum sapientiae*. In *J. Amos Comenii Opera didactica omnia*, s. 1148.

(proto ji nazval velkou), která musí začít nejvyšším cílem člověka, na němž jsou dále postaveny další cíle, jakož i cíle reformy škol. Hned na počátku tento nejvyšší a také konečný cíl sděluje, aby každý hned věděl, kam má v životě směřovat. Ve *Velké didaktice* postupoval *synkriticky*,⁸ a protože jeho metoda následování přírody vzbudila velké pochybnosti, považuje Komenský nyní za nutné „o této věci něco povědět“.⁹

V paragrafech 32 až 38 *Věječky moudrosti* vysvětluje synkritickou metodu vyučování: „Synkritickou metodu vyučování nazývám onu, kde se věc před očima myslí ani nerozkládá v sobě samé (jako se děje při analytické), ani se neskládá (jako při syntetické), nýbrž přirovnává se k nějaké jiné věci téže podoby, která výrazněji ukazuje své příčiny, části, výsledky a jiné své vlastnosti, takže to, co se ze sebe dosti nepoznává, poznává se z věci sobě podobné.“¹⁰

Tyto podobnosti jsou stopy božího základu, božích idejí – vyšší přirozenosti. Myšlenka podobnosti je založena na Komenského metafyzice. Pravdivý obraz světa může člověk získat tak, že přenáší zákonitosti z jedné části světa Bohem stvořeného do druhých, kdy se liší jejich forma, ale idea zůstává stejná. Komenský chtěl tuto domněnku dokázat, neboť, jak dále píše, toto tvrzení nebylo ještě dostatečně zpracováno. Odkazuje na bibli, kde jsou životní pravdy vysvětlovány v podobenstvích a kde poučuje Bůh.¹¹

Komenský dále lituje, že se později nechal příliš ovlivnit cizími názory a nenásledoval „pansofickou žílu“ (pansophica vera). Vyzývá čtenáře, kteří se chtějí stát opravdovými didaktiky, aby zkoumali jeho *Metodu jazyků nejnovější* (Methodus Lingvarum novissima), neboť v ní nepostupoval synkriticky jako ve *Velké didaktice*, protože se to všem tehdy nelíbilo. Když zpětně pohlíží na spis *Škola vševědná* (Schola pansophica), zařadil by do ní nyní „synkritická cvičení v obrazném znázorňování věcí“ („Exercitiis syncriticis, circa Rerum symbolizationes“)¹² a Ezopovy bajky. Tolik z *Věječky moudrosti*.

Komenský kladl důraz na metodu a synkritickou metodu nelze vykládat samostatně, neboť je součástí jiných metod. Ve *Věcném pansofickém slovníku* (Lexicon reale pansophicum) čteme pod heslem Metoda (methodus), že „syntetická metoda slouží stanovení

⁸ Komenský na to sám poukazuje v paragrafu 49. Srov. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Věječka moudrosti*, s. 392.

⁹ *Ibid.*, s. 386. Originál: „aliquid tamen ea de re dicendum est.“ COMENIUS, Johann Amos. *Ventilabrum sapientiae*. In *J. Amos Comenii Opera didactica omnia*, s. 1148.

¹⁰ *Ibid.*, s. 386–387. Originál: „Syncriticam docendi Methodum appello, ubi res in conspectu mentis neque resolvitur in seipsa (uti sit in Analytica) neque componitur (ut in Synthetica) sed consertur cum alia quapiam re ejusdem formae, causas suas, partes, effectus, & alia sua, expressius ostendente: ut quod non satis cognoscitur ex se, cognoscatur suo simili.“ In *J. Amos Comenii Opera didactica omnia*, s. 1148.

Kdyby v roce 1656 neshořel Komenského spis *Moudrost dvojnásobně a trojnásobně vidoucí, která jednu věc v druhé bystře vidí a jednu druhou mocně dokazuje, to je: O přemocném užívání synkritické (srovnávací) metody k vypátrání věcí skrytých, k objasnění temných, k dokázání pochybných a uspořádání zmatených*, byl by vložen do díla *Opera didactica omnia* na toto místo.

¹¹ Srov. *ibid.*, s. 387. K lepšímu pochopení zde vezmeme jako příklad podobenství z Janova evangelia. Ve 14. kapitole Filip vyzývá Ježíše, aby shromážděným učedníkům ukázal Otce na nebesích. Ježíš odpovídá: „Kdo vidí mě, vidí Otce.“ (J 14,9) Tak může člověk tušit, že Bůh Otec je podobný Ježíšovi, nebo lépe naopak, i když ho vlastníma očima nemůže vidět. Jiný příklad: Ježíš prohlašuje, že on je cesta, pravda i život. (J 14, 6) Ježíš je pravda. A protože Bůh je jako Ježíš, dokonce ještě větší, jak se dále v bibli dočítáme, je také Bůh pravda a všechno, co z něho vychází.

¹² *Ibid.*, s. 395. Originál in *J. Amos Comenii Opera didactica omnia*, s. 1151.

věcí, analytická jejich poznání, když byly stanoveny, synkritická obojímu“.¹³ Dále pod heslem Synkritická metoda (syncritica methodus) ji vysvětluje jako radostné, libé a úplné poznávání souzvuku věcí, které nás vyvede z veškerých labyrintů jako Ariadnina nit.¹⁴

Podle Komenského je svět i lidský život jedním velkým bludištěm, protože člověk neví nic o svém cíli a smyslu života. Každý si tvoří vlastní bludiště nesprávnými názory. Aby se z těchto labyrintů dostal, potřebuje boží moudrost. Cestou k boží moudrosti má být škola a ve škole Komenského studijní metoda, kdy žáci neustále analyzují a spojují.¹⁵ „Analýza vás zavede do všech zákoutí všech labyrintů a způsobí, že před vámi nic nezůstane skryto (a to je základ vzdělání kteréhokoli druhu). Syntéza pak vás zavede ze soutěsek teorie na pole jednání. Přidá-li se k ní pochodeň synkrise, způsobí, že ať budete kdekoli, budete ve světle.“¹⁶

Na základě této trojí metody stojí i Komenského *Latinská škola* (Schola Latina). Je rozdělena do třech tříd, z nichž každá představuje jednu metodu. První třída Vestibulum (předsín) je analytická, kdy se žáci učí jednotlivá slova a je jim ukázána kostra jazyka. Další třída Ianua (brána) je syntetická, kdy se slova spojují mezi sebou a představují tělo jazyka – mluvnicí. A poslední třída Atrium (sín) je synkritická, kdy je žákům ukazován barvitý život jazyka. Tady žáci srovnávají věci, slova a rčení, aby si všimli různých významů. Třetí třída obě předcházející třídy slučuje, „pojí“. Komenský používá slovo „copula“, což se překládá jako „pojídlo“.¹⁷

Tato trojí metoda je nejen metodou učební, ale dá se aplikovat na všechna zkoumání v životě. Komenskému šlo o poznání skutečnosti, o poznání přirozenosti všech věcí. A přirozenosti všech věcí je podle něho Boží základ, Boží zákon, který je uložen v srdcích všech lidí.¹⁸

Cílem Komenského pedagogického úsilí bylo, aby lidé našli blaženost v Bohu („Že cíl člověka jest věčné s Bohem blahoslavenství“),¹⁹ který by jim zprostředkoval svou moudrost. Cestou k tomuto cíli je metoda, jež je zároveň metodou učební, ale rovněž i nástrojem sloužícím poznání zdroje veškeré moudrosti. Synkrize je ve své podstatě metafyzikou světla. O tom více v další kapitole.

¹³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Věcný pansofický slovník*, s. 541.

¹⁴ Srov. *ibid.*, s. 551.

¹⁵ Srov. KOMENSKÝ, Jan Amos. Chvála metody pravé. In *Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek II*, s. 197–200. A srov. KOMENSKÝ, Jan Amos. Východisko ze školských labyrintů na volné prostranství. In *Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek II*, s. 413.

¹⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. Chvála metody pravé. In *Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek II*, s. 200.

¹⁷ Srov. KOMENSKÝ, Jan Amos. Latinská škola. In *Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek II*, s. 165–169. Originál srov. COMENIUS, Johann Amos. Schola latina. In *J. Amos Comenii Opera didactica omnia*, s. 590.

¹⁸ Srov. *Jana Amose Komenského Všenáprava (Panorthosie) Všeobecné porady o nápravě věcí lidských (část šestá)*. Praha: Orbis, 1950, s. 77.

¹⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. Didaktika česká. In *Veškerých Spisů Jana Amose Komenského, svazek IV*, s. 56.

2 Pravda u Komenského a její souvislost se synkrizí

Podle Komenského je pravda Bůh a také všechno, co z něho vychází. Krista nazývá Komenský Pánem Pravdy.²⁰ Podle Komenského vychází vše z Boha a zase se k němu vrací. Pravda spočívá ve věcech, ale i v celku a rovněž v lidském nitru, kde sídlí boží principy, ideje. Bůh stvořil svět a vše v něm, člověka nevyjímaje. Do všeho vložil svou živoucí tvůrčí sílu. Je nutné se soustředit na jednotlivosti v jejich vzájemné souvislosti, propojovat a zkoumat tři základní vrstvy: božskou, lidskou a přírodní. Příroda může být ale nezřetelná a člověk zkažený. Bůh však je dokonalý. Radim Palouš píše: „Pro Komenského je vědění sjednocováním a sjednocením s Bohem. Vědět, to znamená poznávat pravdu; poznávat pravdu znamená poznávat Boha – a tj. spojovat sebe, svou mysl s myslí Boží, navazovat spojení nižšího s Nejvyšším.“²¹

Bůh vepsal do člověka všechna pravidla: „...habentes una eademque jura et statuta cordibus nostris similiter inscripta, nemine excepto.“²² Proto nemají hledat všechno vně sebe a ve světě, ale v sobě, neboť tam mají veškerý poklad.²³

A klíčem k tomuto pokladu je synkritická metoda. Je to cesta k počátku všech věcí, k prvotní příčině, kterou je nutné hledat všude, u všech věcí, i u člověka. Komenský chtěl přivést lidstvo k tomu, aby poznávalo věci tak, jaké skutečně jsou, aby poznalo jejich a také svou podstatu. Ve spise *Triertium catholicum* se obrací na čtenáře: „Quicquid ergo vides (in Naturalibus, Artif.) syncritiza, h. e. ad ideas suas revoca & c. vid supra.“²⁴ Což by se dalo přeložit jako: „Cokoli vidíš (v přírodě), přiváděj zpět vzhůru k jejich idejím.“ Jde v podstatě o Platónovu filosofii – metafyziku světla, kde vrchol tvoří idea dobra – bůh. To, že člověk chce poznat pravdu, usiluje o poznání boha, o dosažení štěstí, které mu zprostředkuje spojení se s ním. Bůh je alfou a omegou všeho, z něho vše vychází a zpět směřuje.²⁵ (Záměrně zde slučuji boha pohanů a Boha křesťanského. Je jedno, jak zdroj všeho dobra a života nazýváme, zda absolutní jsoucno, nejvyšší dobro, arché, bůh. Jde o počátek všeho s dokonalým obsahem. Lidé tuto skutečnost poznávají a pojmenovávají na základě své zralosti, ale její náplň zůstává stejná.)

Synkritická metoda je cesta k samému jádru skutečnosti, k Bohu, k pravdě. Všechny tři složky poznávání – sensus (smysly), fides (víra), ratio (rozum) musíme uvádět v soulad. Tam, kde není harmonie, není pravdy. I všeobecná analogie a paralelismus jsou součástí synkrise. Synkritická metoda slučuje další metody dohromady, aby se objevila pravda, která spočívá v podstatě a příčině celého bytí.

²⁰ Srov. Jana Amose Komenského *Všenáprava (Panorthosie) Všeobecné porady o nápravě věcí lidských (část šestá)*, s. 53.

²¹ PALOUŠ, Radim. *Komenského Boží svět*, s. 104–106.

²² *Dílo Jana Amose Komenského: Johannis Amos Comenii Opera omnia*. 19/I, De rerum humanarum emendatione consultatio catholica. Praha: Academia, 2014, s. 106.

²³ Srov. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Spisy o první filosofii*. Praha: OIKOYMENH, 2017, s. 467.

²⁴ J. A. Comenii: *Triertium Catholicum*, s. 105, dostupné z WWW:

<https://books.google.de/books?id=NIJBAQAAMAAJ&pg=PA1&dq=komensk%C3%BD+triertium&hl=cs&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q=komensk%C3%BD%20triertium&f=false>.

²⁵ Srov. HEJNA, Dalibor. *Kapitoly z dějin filosofie I, Antická filosofie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, 2013, s. 102.

3 Synkrize jako metoda přirozená

Pod heslem Synkritická metoda (*syncritica methodus*) ve *Věcném pansofickém slovníku* stojí, jak už bylo v první kapitole uvedeno, že nás harmonie vyvede z veškerých labyrintů jako Ariadnina nit. V Komenského *Východisku ze školských labyrintů na volné prostranství* (*E Scholasticis Labyrinthis Exitus in planum*) je Ariadninou nití lidská přirozenost (*humana natura*), ke které vede přirozená metoda (*methodus naturalis*), jež přivádí člověka k dokonalosti – obrazu božimu (*imago Dei*).²⁶

V *Nejnovější metodě jazyků* nazývá Komenský synkrizi nejpřirozenější metodou.²⁷

Ve skutečnosti existují jen tři všezahrnující předměty. Bůh, svět a člověk. „Toto trojí obsahuje totiž všecko a mimo ně není nic.“²⁸ A Bůh je všechno a jeho moudrost proudí duchem člověka. Pravdivý obraz světa může člověk získat tak, že přenáší zákonitosti z jedné vrstvy světa do druhých (viz výše zmíněná vrstva božská, lidská a přírodní), kdy se liší jejich forma, ale idea (Boží základ) zůstává stejná. To je principem synkritické metody, která souvisí s lidskou přirozeností – božím základem, tedy schopností (či také úkolem) člověka stát se obrazem Božím.

(Tato lidská přirozenost jakožto obraz Boží nepřišla s křesťanstvím, ta tu byla od nepaměti, co je člověk člověkem. Lidé ji v sobě jako podstatu vnímali, viz např. Cicero. V knize *O zákonech* píše, že mají-li být lidské zákony správné a spravedlivé, musí vycházet z lidské přirozenosti.²⁹ Lidská přirozenost byla a je stále stejná, jak v pohanském období, tak i v křesťanském. Jde o lidskou podstatu, o to, co dělá člověka člověkem.)

Aby se člověk nedopouštěl omylů, musí vidět harmonický celek, nestačí vědět jen něco. Myšlení člověka a také vědění člověka nesmí být kusé, nýbrž všeobsáhlé, vnímající celou pravdu. Člověk má synkritizovat neboli uvádět všechny věci k jejich idejím, pravzorům. Lhostejno, jak jejich zdroj nazýváme. Věci mají být srovnávány, aby byl vidět jejich celkový plán, aby se objevily principy a jejich vzájemné vztahy, celá struktura idejí a s nimi i celá struktura světa. Synkrizí myslel Komenský dokončení a dovršení poznání.³⁰

Pravdivé poznání je harmonické, nastává tehdy, když všechny složky (smysly, rozum, víra) spolu souhlasí a člověk nevnímá žádný rozpor, když výsledky analýzy, syntézy i synkrize stojí v jednotě. „*Postrema inter ipsas methodos, quando non aliud ostendit analysis, aliud synthesis, aliud syncrisis, sed quod ab hac et illa et ista prodit, unum idemque est.*“³¹

²⁶ Srov. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Východisko ze školských labyrintů na volné prostranství*. In *Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek II*, s. 414 a COMENIUS, Johann Amos. *E Scholasticis Labyrinthis Exitus in planum*. In *J. Amos Comenii Opera didactica omnia*, s. 1158, dostupné z WWW: <<https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb10325894?page=1158,1159>>.

²⁷ „...tak po nejpřirozenější metodě synkritické právem má svoje místo i metoda analytická a syntetická...“ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Nejnovější metoda jazyků*. In *Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek III*, s. 181.

²⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Východisko ze školských labyrintů na volné prostranství*. In *Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek II*, s. 419.

²⁹ Srov. CICERO, Marcus Tullius. *O zákonech*. Praha: OIKOYMENH, 2017.

³⁰ Srov. KYRÁŠEK, Jiří. *Synkritická metoda v díle J. A. Komenského*, s. 22–43.

³¹ *Dílo Jana Amose Komenského, svazek 19/1*. De rerum humanarum emendatione consultatio catholica (Pars 1), s. 234. (Překlad z Vybraných spisů Jana Amose Komenského, sv. IV., s. 154: „Konečně mezi samými metodami,

Člověk čerpá z knihy přírody, z knihy mysli a z knihy boží. Žáci se mají učit věcem po pořádku tak, jak byly Bohem stvořeny. Ve spise *Schola Pansophica* (Škola vševědná) v kapitole o pořádku věcí čteme, že člověk má nejdříve poznat svět (knih přírody), pak sama sebe (knih mysli) a nakonec objevit boží obraz (knih boží) v sobě samém. Tím zažehne světlo svého rozumu a dokáže nacházet souvislosti. Jde o spojování a skládání poznávání smysly (svět, příroda), rozumem (mysl) a vírou (Bůh), tedy o učení trojí metodou – analyzovat, spojovat (syntéza), srovnávat (synkrize). V kapitole o třídě logické nabádá Komenský k tomu, že zde se už poznání musí obracet k sobě samému a žáci musí zkoumat své i cizí vjemy, aby se odlišovaly domněnky od pravdy.³² V knize *Homo educandus* Radim Palouš píše, že pravdivou skutečnost objevuje žák v sobě samém. Tam je totiž uložena shůry.³³

Výchovou chce Komenský vést člověka k harmonii a souznění s Bohem, k poznání jeho moudrosti. Veškeré školní učení má být zastřešeno naukou moudrosti, ve smyslu poznávání pravdy. V podstatě jde o Komenského metafyziku, kterou nazval Dveřmi věcí. „Rozhodl jsem se tuto vědu o ideích nazvat raději Dveřmi věcí než metafyzikou...“³⁴ Dveře věcí otevřené, v latinském originálu *Janua rerum reserata*, měla být učebnice, podle níž mohl člověk poznávat věci z jejich podstaty, v jejich základních principech, v obecných vztazích a dospět tak k pochopení struktury světa. Normou pravdivého poznání jsou zde přirozené schopnosti člověka – vrozené pojmy, instinkty, přirozená lidská povaha, schopnost úsudku na základě vnímání Božího hlasu (vrozeného světla), zákona uloženého v nás.³⁵

Člověk poznává vše prostřednictvím své vlastní podstaty, díky níž se může spojit s pramenem vši moudrosti, skutečné pravdy. Podle Komenského se člověk odklonil od této podstaty, a tím páchá zlo. Odmítnutí Boha přináší katastrofy.³⁶

Lidskou podstatu, své vlastní bytí, vnímá člověk v sobě, lhostejno, zda jde o křesťana či „pohana“. Sókratés v proslovu Athénanům v době jeho zatčení pronesl: „Děkuji vám, občané athénští, a jste hodní, ale budu poslouchat více boha nežli vás...“³⁷ Boha – pravdu, může člověk vnímat ve svém nitru. Také podle Sókrata se studující učí svým nitrem, srdcem, duší. Jeho poznatky jsou nezřejmé, hluboko zasuté a správný učitel je oživuje a přivádí na světlo.³⁸ Student tak čerpá vědění ze své podstaty, ze své lidské přirozenosti. V antice nacházíme v podstatě to samé, co křesťanství pojmenovává Kristem. Aurelius Augustinus považuje Krista za jediného učitele, kterého se ve svém nitru ptáme a který nás poučuje. Tážeme se vnitřní pravdy, Krista sídlícího v nás. Také Tomáš Akvinský apeluje na učitele, aby rozvinuli vlohy a předpoklady, které si člověk přináší do života jako od Boha vrozené.³⁹

---

když neukazuje něco jiného analýza, něco jiného syntéza a něco jiného synkrize, ale když to, co vychází od jedné, druhé i třetí, je jedno a totéž.“)

³² Srov. KOMENSKÝ, Jan Amos. Škola vševědná. In *Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek II*, s. 37, 65.

³³ Srov. PALOUSH, Radim, SVOBODOVÁ, Zuzana. *Homo educandus*. Praha: Karolinum, 2011, s. 102.

³⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. Dveře věcí otevřené. In *Vybrané spisy Jana Amose Komenského, sv. V*, s. 388.

³⁵ Srov. *ibid.*, s. 383–387.

³⁶ Srov. PALOUSH, Radim. *Komenského Boží svět*, s. 106–111.

³⁷ PLATÓN. *Obrana Sokrata*. Praha: Lyra Pragensis, 1970, s. 29–30.

³⁸ Srov. JINEK, Jakub. *Platónova obrana Sokrata*. Praha: OIKOYMENH, 2016, s. 15–17.

³⁹ Srov. DEMJANČUKOVÁ, Dagmar. Některé problémy výchovy ve středověku. In STARK, Stanislav, DEMJANČUK, Nikolaj, DEMJANČUKOVÁ, Dagmar. *Kapitoly z filosofie výchovy*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003, s. 63–64, 88.

Zmiňme ještě Johanna Gottlieba Fichteho, který tvrdí, že cílem lidského poznání je božská idea, a ten, kdo ji pozná, má úkol ukázat ji ostatním.⁴⁰ Obsahem této ideje je dokonalost a lidé mají tak možnost se tomuto ideálu ve svém konání přiblížit, dokonce ho svou aktivitou uskutečňovat.⁴¹

Radim Palouš píše v *Komenského Božím světě*: „Svět je utkán božskou invencí, kterou lidský náhled nemůže zcela a naprosto vyčerpat. Vždy tu zbývá Tajemství. ..., hlavní poslání synkritické metody je porozumění Božímu smyslu skutečnosti.“⁴²

Cílem Komenského bylo uvést člověka na správnou cestu života, ukázat mu jeho smysl. Jak už bylo zmíněno, cílem člověka je podle něho věčná radost čerpaná z Boží přítomnosti. Vědět znamená poznávat pravdu, která je v Bohu, a to přináší rozkoš. Rozkoš z boha je podle Komenského nejvyšší stupeň radosti na tomto světě. Proto vede člověka od nejtělejšího dětství na základě jeho přirozenosti k souhře s Bohem, jeho zbožnost je plná světa, života a harmonického souznění vědění a víry.⁴³

Synkrize je přirozenou metodou, neboť jen naše vlastní přirozenost – podstata, která spočívá v lidském nitru, ji může provádět.

Závěr

Hlavním účelem synkritické metody Jana Amose Komenského je přivést člověka k vlastnímu skutečnému bytí, které je spojeno s pravdou, s Bohem, východiskem všech věcí a také všeho živého.

Komenský chce, aby lidé pomocí této metody poznávali věci tak, jaké skutečně jsou, aby dokázali přehlédnout všechny souvislosti a zároveň dospěli k jádru jednotlivostí. Důležitou roli zde hraje lidský úsudek a přirozená schopnost člověka, v tomto úsudku veškeré vjemy – z vnějšího (smysly), vnitřního (víra) a myšlenkového světa (rozum) spojovat. Tyto tři složky poznávání nelze oddělovat, v lidském mozku se všechny stýkají.

Synkritická metoda je metodou přirozenou, to znamená, že ji může praktikovat každý člověk, neboť je založená na jeho přirozené podstatě. Pokud chce jednotlivec dosáhnout pravdivého poznání, musí najít cestu k této podstatě, tedy k sobě samému, ke svému nitru, ke svému bytí, prostřednictvím kterého pak participuje na bytí absolutním.

Člověk má být již od útlého věku cíleně veden k tomu, aby v sobě tuto podstatu (bytí), která sama z pravdy vychází, probudil či objevil. Anna Hogenová píše v knize *Filosofie a dějiny*: „Musíme mít odvahu vstoupit do opravdového rozhovoru s bytím. Přichází k nám neustále, ale my jsme na ně zapomněli a zapomněli jsme i na to, že jsme na bytí zapomněli.“⁴⁴

---

⁴⁰ Srov. FICHTE, Johann Gottlieb. *Výber z diela*. Bratislava: Pravda, 1981, s. 152.

⁴¹ Srov. STARK, Stanislav. K problémům současné filosofie výchovy. In *Kapitoly z filosofie výchovy*, s. 100.

⁴² PALOUSH, Radim. *Komenského Boží svět*, s. 47.

⁴³ Srov. *ibid.*, s. 104–107.

⁴⁴ HOGENOVÁ, Anna. Jak se otevírá dějinnost. In TÁŽ (et al.). *Filosofie a dějiny*. Praha: UK Pedagogická fakulta, 2021, s. 33.

Učitel má děti vést k poznání této přirozené schopnosti a otvírat cestu k vlastnímu jádru člověka, v němž se může nekonečně sebevzdělávat a blížit k dokonalosti. „Musíme žít z vlastního pramene.“⁴⁵ Tímto pramenem je život, který je darem Božím. A synkrize je živou metodou, již si každý může vyzkoušet v praxi. Popud k této činnosti v lidském nitru má vycházet od pedagogů, aby už děti ve školních letech poznaly, co znamená touha po pravdě, aby samy přemýšlely a objevovaly vědění (pravdu) v sobě, ve svém a prostřednictvím svého bytí.

Komenský používal synkritickou metodu jako prostředek ke svému cíli. Tím cílem bylo, aby člověk našel štěstí ve spojení se svým absolutním počátkem. Synkritická metoda vede k poznání lidské přirozenosti, na základě čehož pak člověk dále poznává veškerou skutečnost, pravdu. Touto lidskou přirozeností je podstata člověka, která je založená u všech na stejném principu. Tento princip vede člověka k moudrosti, jež se projevuje vnitřní i vnější harmonií, radostným působením a jásavým přitakáním životu.

---

⁴⁵ *Ibid.*, s. 43.

SEZNAM LITERATURY

CICERO, Marcus Tullius. *O zákonech*. Praha: OIKOYMENH, 2017. ISBN 978-80-7298-173-1.

Dílo Jana Amose Komenského: Johannis Amos Comenii Opera omnia. 19/I, De rerum humanarum emendatione consultatio catholica. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2448-0.

FICHTE, Johann Gottlieb. *Výber z diela*. Bratislava: Pravda, 1981.

J. A. Comenii Opera didactica omnia. Amsterdam: 1657.
Dostupné z WWW: <<https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb10325894?page=13>>.

J. A. Comenii: Triertium Catholicum. Lugdunum Batavorum: Jacobi Heeneman, 1681.
Dostupné z WWW:
<https://books.google.de/books?id=NIJBAQAAMAAJ&pg=PA1&dq=komensk%C3%BD+triertium&hl=cs&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q=komensk%C3%BD%20triertium&f=false>.

Jana Amose Komenského Všenáprava (Panorthosie) Všeobecné porady o nápravě věc lidských (část šestá). Praha: Orbis, 1950.

HEJNA, Dalibor. *Kapitoly z dějin filosofie I. Antická filosofie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, 2013. ISBN 978-80-7372-994-3.

HOGENOVÁ, Anna et al. *Filosofie a dějiny*. Praha: UK Pedagogická fakulta, 2021. ISBN 978-80-7603-284-2.

JINEK, Jakub. *Platónova obrana Sókrata*. Praha: OIKOYMENH, 2016. ISBN 978-80-7298-228-8.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla dosud vyhledaná a i nadále vyhledávaná to jest promyšlené pátrání jak v blížícím se soumraku světa úspěšně šířit světlo rozumu, moudrost, po všech myslích všech lidí a po všech národech*. Praha: SPN, 1961.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Didaktika česká. In *Veškerých Spisů Jana Amose Komenského, svazek IV*. Brno: Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě, 1913.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Dveře věci otevřené. In *Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek V*. Praha: SPN, 1968.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Chvála metody pravé. In *Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek II*. Praha: SPN, 1960.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Latinská škola. In *Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek II*. Praha: SPN, 1960.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Nejnovější metoda jazyků. In *Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek III*. Praha: SPN, 1964.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Spisy o první filosofii*. Praha: OIKOYMENH, 2017. ISBN 978-80-7298-204-2.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Škola vševědná. In *Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek II*. Praha: SPN, 1960.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Věcný pansofický slovník. In *Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek IV*. Praha: SPN, 1960.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Věječka moudrosti. In *Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek II*. Praha: SPN, 1960.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Východisko ze školských labyrintů na volné prostranství. In *Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek II*. Praha: SPN, 1960.

KYRÁŠEK, Jiří. *Synkritická metoda v díle J. A. Komenského*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964.

PALOUŠ, Radim, SVOBODOVÁ, Zuzana. *Homo educandus: filosofické základy teorie výchovy*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1901-9.

PALOUŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-04-25615-5.

PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie: soubor textů o J. A. Komenském III*. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-079-3.

PLATÓN. *Obrana Sokratova*. Praha: Lyra Pragensis, 1970.

STARK, Stanislav, DEMJANČUK, Nikolaj, DEMJANČUKOVÁ, Dagmar. *Kapitoly z filosofie výchovy*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003. ISBN 80-86473-56-2.

(Mgr. Jaroslava Očenášová je doktorandkou oboru Filozofie výchovy a vzdělávání na Katedře občanské výchovy a filosofie UK PedF.)